

УДК 001.89:377.8-057.87(477)«192»

О. Б. Комарніцький

ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНІКУМІВ УСРР У НАУКОВИХ ГУРТКАХ У 1920-ті рр.

У статті на основі наявної наукової літератури, архівних джерел і матеріалів періодичної преси, передусім, журналу «Студент революції», охарактеризовано діяльність студентів педагогічних технікумів радянської України у 20-ті рр. ХХ ст. у складі наукових гуртків. Зазначається, що вони діяли за принципом добровільності та з ініціативи самих студентів. Акцентується увага на тому, що найрезультативнішу роботу проводили краєзнавчі гуртки, більшість з яких виникли у середині десятиліття. Заняття у цих гуртках проходили, переважно, у формі лекцій, доповідей, написання і читання рефератів. Йдеться про налагодження студентами-краєзнавцями контактів з місцевими музеями, науково-дослідними закладами, про обстеження місцевих населених пунктів. Автор характеризує і роботу студентів у педагогічних гуртків, які у своїй роботі часто практикували проведення обстежень шкіл і дитсадків. Звертається увага, що у 1920-ті рр. у технікумах, так само як і в інститутах, поширювалися ідеї наукової організації праці, практичну роботу щодо впровадження яких значною мірою виконували НОП-гуртки. Гуртківці, зокрема, проводили обстеження бюджету студентського часу. Розповідається про роботу гуртків культури українського слова, які мали сприяти покращенню становища з вивчення української мови, а також мовних гуртків національних меншин. Популярністю у студентському середовищі користувалися літературні гуртки, гуртки із збирання матеріалів українського фольклору, які тісно співпрацювали із відповідним відділом Всеукраїнської академії наук. У статті показано роботу молоді і в складі природничих гуртків, однією із форм роботи яких було проведення екскурсій із метою вивчення флори і фауни регіону. Розповідається про роботу фізичних, математичних, біологічних, хімічних, соціально-економічних, кооперативних гуртків, гуртків з вивчення дитячого руху.

Ключові слова: педагогічний технікум, студент, гурток, краєзнавчий, доповідь, екскурсія.

Науково-дослідна робота студентів є однією із найважливіших форм навчального процесу. Наукові гуртки, студентські наукові товариства, конференції, конкурси – усе це дозволяє студентам розпочати повноцінну наукову діяльність, знайти однодумців, з якими можна порадитися і поділитися результатами своїх досліджень. Так чи інакше, дослідною роботою займаються всі студенти вишів у ході написання курсових і дипломних робіт Але

більш глибока наукова праця, займатися якою не зобов'язує навчальний план, охоплює лише деяких з них. У першу чергу це стосується коледжів, технікумів та училищ, у яких науково-дослідна робота студентів не є пріоритетним напрямом. Тому варто запозичити досвід організації НДРС у попередні десятиліття, зокрема у 20-ті рр. XX ст. Окремі аспекти цієї проблеми присутні у працях О.О. Лаврут [29], В.Г. Берковського [3], С.Ф. Орянянського, В.Г. Ткаченка [31], В.С. Прокопчука [33], А.Ф. Сурового [37]. У нашій публікації ми покажемо один із напрямків дослідницької діяльності студентів педагогічних технікумів УСРР – роботу у складі наукових гуртків.

Для підготовки студентів до наукової роботи створювалися наукові гуртки, які діяли за принципом добровільності та з ініціативи самих студентів.

Серед наукових гуртків найрезультативнішу роботу проводили краєзнавчі гуртки, більшість з яких виникли у 1925-1926 н.р. Того року вони вже функціонували у Зінов'євському (у гуртках працювали 42 студенти) [41, арк.80зв.], Коростишівському (24) [10, арк.40зв.], Мелітопольському [20, арк.8зв.], Пирятинському (18) [47, арк.213зв.], Старобільському (23) педтехнікумах (далі – ПТ) [49, арк.72зв.]. У Вінницькому українському ПТ гурток у складі 40 осіб з ініціативи викладача природознавства М. Хитька виник у 1926 р. [29, с.32-33]. Влітку того ж року започаткували гурток у Могилів-Подільському ПТ, який у 1926-1927 н.р. налічував 23 члени [47, арк.18зв., 72зв.]. У 1926-1927 н.р. діяв краєзнавчий гурток у Бердянському ПТ в складі 30 студентів [18, арк.8зв.; 28]. Тоді ж у Нероновицькому ПТ було 23 гуртківці [48, арк.109зв.]. На 1926-1927 н.р. гурток вже працював у Конотопському ПТ [24, арк.9].

Краєзнавчі гуртки мали свої керівні органи. У Коростишівському ПТ гуртківцями керувало бюро, яке складалося з трьох осіб [10, арк.40зв.]. Заняття проходили, переважно у формі лекцій, доповідей, написання і читання рефератів, наприклад, у Вінницькому українському ПТ. Практичні заняття проводилися у дослідно-показовому садку площею 400-500 м², у якому заклали оранжерею – живий музей, де студенти проводили досліди. До молоді часто зверталися жителі найближчих сіл із проханням проконсультувати з того чи іншого питання, надіслати зразки кормових культур, насіння, обслідувати ґрунт [29, с.32-33].

Краєзнавча діяльність студентів мала й інші форми. Зокрема, студенти Бердянського ПТ під час канікул збирали відомості з «ріжних закутків про географію, побут і культурно-освітнє життя рідного краю» [28, с.66]. 9 грудня 1926 р. керівництво закладу інформувало НКО про те, що планувалося видати збірку народних пісень, зібраних силами студентів [2, с.54]. Значне місце питанням краєзнавства і краєзнавчої роботи відводилося у навчальних планах Проскурівського ПТ. Обґрунтовуючи важливість і актуальність такого підходу, директор К. Гайовий писав: «Перед нашою школою, яка є лабораторією виховання та навчання громадян – майбутніх робітників як на освітньому, так і на господар-

190

чим полі, майбутніх будівників соціалізму, постало нове завдання – краєзнавство як новий метод освітньої та наукової праці... Щоб відповідно підготувати до життя майбутніх громадян, школа зобов'язана дати учням певний мінімум знань щодо свого краю і виховати громадсько-корисні звички...» [44, арк.184]. У 1925 р. було запроваджено окремі семінар і гурток з краєзнавства, які користувалися великою популярністю в місті. Програма семінару охоплювала такі теми: природа, археологія, історія, населення, виробництво (сільське господарство, промисловість, кустарне виробництво), торгівля, Червона армія, державні та громадські установи, культурно-освітнє життя, побут, мова, пісні, приказки Проскурівщини і т.п. На семінарі проводилися заняття із визаних тем, а також використовувалися інші форми роботи: вивчення краєзнавчої літератури, дослідження, спостереження, анкетування серед населення тощо [37, с.260].

Студенти-краєзнавців налагоджували контакти з місцевими музеями, науково-дослідними закладами тощо. Так, студенти Проскурівського ПТ, досліджуючи аграрно-виробничі сили, культуру та археологічну спадщину Проскурівщини, налагодили активну співпрацю з Проскурівським сільськогосподарським музеєм та Окружною виставковою комісією [3, с.259]. Гуртківці Коростишівського ПТ тісно співпрацювали з ЦК краєзнавства, районним статистичним бюро, Радомишльською краєвою сільськогосподарською станцією. Упродовж навчального року краєзнавці збирали статистичні відомості про стан сільського господарства у Коростишівському районі, досліджували природні багатства регіону – каменоломні, пісковики «третичного періоду» [10, арк.40зв.]. Природничу секцію Корсунського ПТ налагодила зв'язки з ботанічною і геологічною секціями ВУАН та Українським геологічним комітетом. З метою поглиблення краєзнавчо-дослідної роботи дирекція закладу, відряджаючи студентів на стажування, давала кожному стажисту спеціальне завдання, пов'язане з дослідженням краю. Внаслідок активної краєзнавчої роботи при ПТ створили природничо-краєзнавчий музей, який мав такі відділи: зоологічний, ботанічний, палеонтологічний, геологічний, економічний, агрономічний. Всього музей мав 353 експонати, що включали в себе 5520 окремих об'єктів. З них 53 експонати студенти знайшли в околицях Корсуня. Решта експонатів молодь спільно з викладачами збрала під час екскурсій по УСРР та СРСР [38, с.5-6]. Краєзнавчий гурток Запорізького ПТ був співорганізатором музею місцевого краю [34].

Однією із форм роботи було обстеження місцевих населених пунктів. Зокрема, 22 червня 1926 р. розпочали планове проведення краєзнавчої роботи у Вінницькому українському ПТ. Тоді, за програмою складеною В. Кравченко, було обстежено індивідуальні господарства сіл Слобода Сельця Іванівського району і Великий Шумськ Троянівського району [15, арк.5зв.]. За спеціальною програмою обстежували села і студенти-краєзнавці Новоград-Волинського ПТ. Краєзнавчі спостереження вони фіксу-

вали у щоденнику [11, арк.213зв.; 33, с.98; 41, арк.366зв.]. Молодь Лубенського ПТ вивчала в 1925 р. земельну общину «Круглик», а у 1926 р. природоохоронну територію «Удай» [26, с.10].

Природно, що для майбутніх учителів одним із пріоритетів мала стати робота у складі педагогічних гуртків. Педагогічні гуртки функціонували в Артемівському [49, арк.141зв.], Бердянському [2, с.302], Запорізькому (восени 1926 р. – 30 членів) [17, арк.10], Могилів-Подільському (у 1925-1926 н.р. – 66) [47, арк.183зв.], Новоград-Волинському [16, арк.57зв., 102], Уманському ПТ (у 1925-1926 н.р. – 52 члени, у 1926-1927 н.р. – 62) [49, арк.188зв., 212зв.]. У Глухівському ПТ у 1925-1926 н.р. до складу гуртка входили 52 студенти і 108 учителів міста [1; 41, арк.206зв.], у 1926-1927 н.р. – відповідно 60 і 120 [41, арк.313зв.]. Педагогічні гуртки працювали у Пирятинському (у 1925-1926 н.р. – 71 член) [47, арк.213зв.] і Сталінському ПТ (у 1926-1927 н.р. – 42) [47, арк.235зв.], педолого-методичний – Артемівському ПТ [49, арк.141зв.].

На засіданнях гуртків студенти переважно слухали доповіді. Члени педагогічного гуртка Глухівського ПТ у 1925-1926 н.р. 21 раз збиралися на свої збори і 4 рази – на конференції, на яких обговорили 37 питань [1; 41, арк.206зв.]. У 1926-1927 н.р. відбулися 22 збори і 4 конференції [41, арк.313зв.].

Гуртківці у своїй роботі практикували проведення обстежень шкіл і дитсадків. З Житомирського українського ПТ повідомляли, що у першому триместрі 1925-1926 н.р. першокурсники і другокурсники, члени педагогічного гуртка, проводили спостереження у закладах дошкільного виховання, за результатами яких підготували доповіді, і виступили на курсовій конференції, після чого організували дискусію [13, арк.11-11зв.]. У 1928-1929 н.р. група студентів Мелітопольського ПТ під керівництвом викладачів зробила обстеження на тему «Соціальні наставлення дітей шкільного віку у школах міста і сіл», охопивши 1660 дітей. У своїй роботі молодь спиралася на рекомендації дослідної станції Інституту соціальної педагогіки [22, арк.6].

З середини 1920-х рр. у вишах почали впроваджувати ідеї наукової організації праці (НОП). Особлива увага зверталася на педвищі, оскільки майбутні учителі мали навчати учнів вмінно правильно вчитися, читати книги, спостерігати, планувати свою роботу тощо [27, с.161]. У вишах функціонували НОП-гуртки. Зокрема, в Одеському єврейському ПТ у 1926-1927 н.р. створили «нопівську» комісію з трьох осіб, яка, у свою чергу, започаткувала гурток, що проводив обстеження бюджету студентського часу [42, арк.72]. У Коростишівському ПТ, в гуртку якого працювали 7 членів, у 1925-1926 н.р. відбулося 5 засідань, на яких велася, насамперед, пропаганда нопівських ідей серед студентства [10, арк.40зв.]. Успішно функціонував гурток у Бердянському ПТ, до складу якого в 1926-1927 н.р. входили 35 студентів [18, арк.8зв.; 28, с.65].

НОП-гуртки функціонували також у Вінницькому (20 членів) [8, арк.38] і Житомирському українських [14, арк.18зв.], Кременчуцькому (у 1925-1926 н.р. – 15) [47, арк.285зв.], Мелітопольсь-

кому [20, арк.83в.], Нероновицькому (у 1926-1927 н.р. – 9) [48, арк.109зв.], Пирятинському (у 1925-1926 н.р. – 62) [48, арк.213зв.] і Сумському ПТ (у 1925-1926 н.р. – 27) [48, арк.241зв.].

Водночас, з деяких закладів повідомляли про незадовільну «нопівську» роботу. Наприклад, у Харківському єврейському ПТ восени 1925 р. створили НОП-комісію, яка складалася з 2 викладачів і 1 студента. Було прочитано одну доповідь, після чого робота «завмерла» [42, арк.29]. Тоді ж гурток започаткували в Одеському єврейському ПТ, який очолив Фінкель. Однак невдовзі він відмовився від роботи, оскільки був перевантажений роботою, і гурток припинив свою діяльність [42, арк.45].

Частина студентів працювали у фізичних та математичних гуртках. Математичні гуртки функціонували у Бердянському [28, с.66], Дніпропетровському російському [9, арк.126], Зінов'євському (у 1925-1926 н.р. – 45 членів) [41, арк.80зв.], Золотоношському (у 1925-1926 н.р. – 30 [49, арк.17зв.], у 1926-1927 н.р. – 35 [49, арк.51зв.]), Конотопському [24, арк.9], Одеському єврейському [42, арк.71зв.], Олександрівському [4], Пирятинському (у 1925-1926 н.р. – 29) [47, арк.213зв.] і Сталінському ПТ (у 1926-1927 н.р. – 24) [47, арк.235зв.]; фізичні – у Вінницькому єврейському [7, арк.165] і Дніпропетровському російському ПТ [9, арк.126]; фізико-математичні – у Бердянському [2, с.302], Вінницькому українському [8, арк.38], Уманському ПТ (у 1925-1926 н.р – 69 членів, у 1926-1927 н.р. – 24) [49, арк.188зв., 212зв.]. Крім цього, у Новоград-Волинському ПТ у 1925-1926 н.р. працював фізико-практичний гурток [11, арк.21зв.; 41, арк.366зв.].

На жаль, про практичну роботу цих гуртків обмаль інформації. Відомо лише, що Гуртківці Золотоношського ПТ у 1925-1926 н.р. 7 разів збиралися на свої засідання, на яких, зокрема, заслухали 5 доповідей [49, арк.17зв.].

У зв'язку з процесами українізації було створено гурток культу українського слова (ГУКУС), який мав сприяти покращенню становища з вивчення української мови. У Бердянському ПТ в 1926-1927 н.р. до складу ГУКУСу входили 60 студентів [18, арк.8зв.]. Такий же гурток працював і в Конотопському педтехнікумі [24, арк.9].

У вишах працювали також мовні гуртки національних меншин. Так, у Харківському єврейському ПТ в 1925-1926 н.р. молодь працювала у гуртку з дослідження єврейської мови [42, арк.29], а в Одеському єврейському – в 1926-1927 н.р. – гуртку рідної мови [42, арк.71зв.].

Популярністю у студентському середовищі користувалися літературні гуртки. В Артемівському ПТ працював літературно-політичний гурток «Молодий шахтар» [49, арк.141]. Такий же гурток діяв в Бердянському ПТ [36, с.89], а в Сумському – літературно-драматичний (у 1925-1926 н.р. – 25 членів) [48, арк.241зв.]. Крім того, літературні гуртки працювали у Дніпропетровському російському [9, арк.126], Житомирському українському (у 1925-1926 н.р. – 35) [14, арк.18зв.], Запорізькому [31,

с.25], Золотоношському (у 1925-1926 н.р. – 20 [49, арк.17зв.]; у 1926-1927 н.р. – 16 [49, арк.51зв.]), Коростишівському (у 1925-1926 н.р. – 56 [10, арк.41], у 1927-1928 н.р. – 40 осіб) [52, с.68], Корсунському [50, арк.49], Кременчуцькому (у 1925-1926 н.р. – 54) [47, арк.285зв.], Новоград-Волинському [11, арк.21зв.; 12, арк.57зв.; 41, арк.366зв.], Пирятинському (у 1925-1926 н.р. – 34 члени) [47, арк.213зв.], Сталінському (у 1926-1927 н.р. – 10) [47, арк.235зв.], Старобільському (у 1925-1926 н.р. – 30) [49, арк.72зв.], Харківському єврейському ПТ [42, арк.29].

Періодично члени гуртків збиралися на свої засідання. У Золотоношському ПТ у 1925-1926 н.р. гурток провів 20 засідань [49, арк.17зв.]; Коростишівському – у тому ж навчальному році – 9 [10, арк.41], у 1927-1928 н.р. – 8 [52, с.68].

Студентів широко залучили до збору українського фольклору. Так, у Нероновицькому ПТ функціонував гурток із збирання матеріалів для словника «живої української мови», у складі якого працювали 11 студентів. У 1925-1926 н.р. молодь обробила і надіслала до ВУАН 1250 слів [48, арк.60]. У 1925-1927 рр. збирали фольклор і студенти Глухівського ПТ. Два студенти вищу були кореспондентами-дописувачами ВУАН [41, арк.313]. В Одеському єврейському ПТ над збиранням фольклору і обробкою цього матеріалу в 1926-1927 н.р. працювали члени гуртка рідної мови [42, арк.71зв.].

Частина молоді працювали у складі природничих гуртків. Такі гуртки функціонували у Вінницькому українському (у 1927-1928 н.р. – 40) [8, арк.38], Запорізькому (у 1925-1926 н.р. – 38) [17, арк.10], Зінов'євському (у 1925-1926 н.р. – 35) [41, арк.57зв.], Конотопському [24, арк.9], Кременчуцькому (у 1925-1926 н.р. – 45) [47, арк.285зв.], Мелітопольському (у 1926-1927 н.р. – 30) [21, арк.8зв.], Нероновицькому (у 1925-1926 н.р. – 15) [48, арк.60], Проскурівському українському ПТ [6, с.341]. Крім цього, у Вінницькому єврейському ПТ функціонували природознавчі гуртки [7, арк.165]; в Одеському (у 1924-1925 н.р. – 83 члени) [46, арк.18зв.] і Бердянському (у 1929-1930 н.р. – у двох гуртках – 70 студентів) – гуртки «юних натуралістів» [19, арк.48].

Однією з форм роботи гуртківців було проведення екскурсій, метою яких було вивчення флори і фауни. Наприклад, у Бердянському ПТ у першому семестрі 1928-1928 н.р. провели три екскурсії. У цьому ж вищій влаштували куток живої природи, зробили декілька опудал птахів [2, с.90].

Близькими до природничих були біологічні та хімічні гуртки. Зокрема, хімічний гурток працював у Вінницькому єврейському ПТ [7, арк.165; 8, арк.38], біологічний – в Уманському (у 1925-1926 н.р. – 35 членів, у 1926-1927 н.р. – 20) [49, арк.188зв.].

У педагогічних навчальних закладах працювали й інші гуртки, зокрема, соціально-економічний, в Уманському ПТ (у 1925-1926 н.р. він мав 48 членів, у 1926-1927 н.р. – 54) [49, арк.212зв.]; у Золотоношському (у 1925-1926 н.р. – 10) [49, арк.51зв.] і Коростишівському ПТ (у 1925-1926 н.р. – 165) функціонували кооперативні гуртки. В останньому вищій гуртківці у 1925-194

1926 н.р. на своїх 4 зібраннях розглянули ряд питань: «Значення кооперації в будівництві соціалістичної держави», «Учитель і кооперація», «Пропаганда кооперативних ідей», «Догляд і спостереження над роботою кооперативної торгівлі» та ін. [10, арк.41]. У Могилів-Подільському в тому ж навчальному році до складу агрономічно-кооперативного гуртка входили 36 членів [47, арк.18зв.]. У Нероновицькому ПТ у 1926-1927 н.р. виник гурток з вивчення дитячого руху [48, арк.109зв.].

Таким чином, однією із важливих форм дослідницької діяльності студентів педтехнікумів була їхня робота у складі наукових гуртків, які діяли за принципом добровільності та з ініціативи самих студентів. Аналіз наявних джерел переконує. Що найрезультативнішу роботу проводили краєзнавчі гуртки. Заняття у них, як утім й в інших гуртках, проходили, переважно, у формі лекцій, доповідей, написання і читання рефератів. Крім того, студентам-краєзнавцям вдалося налагодити контакти з місцевими музеями, науково-дослідними закладами, обстежити низку населених пунктів. Значну роботу молодь проводила у складі педагогічних гуртків, які у своїй роботі часто практикували проведення обстежень шкіл і дитсадків. У технікумах, як власне і в інститутах, поширювалися ідеї наукової організації праці, практичну роботу щодо впровадження яких значною мірою виконували НОП-гуртки. Чимало студентів були членами гуртків культури українського слова, які мали сприяти покращенню становища з вивчення української мови, а також мовних гуртків національних меншин. Популярністю у студентському середовищі користувалися літературні гуртки, гуртки із збирання матеріалів українського фольклору, які тісно співпрацювали із відповідним відділом Всеукраїнської академії наук. Молодь працювала також у складі природничих, фізичних, математичних, біологічних, хімічних, соціально-економічних, кооперативних гуртків, гуртків з вивчення дитячого руху.

Список використаних джерел та літератури:

1. Б. С., Т-о. Громадсько-педагогічна праця Глухівського педтехнікуму // *Шлях освіти. журн.* Харків: Держ. вид-во Укр., 1926. № 12 (56), груд. С. 134.
2. Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920-1935 роки) / [упоряд.: І.І. Лиман, В.М. Константінова] // *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету.* Київ: Знання України, 2008. Т. III. 596 с.
3. Берковський В.Г. До історії Проскурівського педагогічного технікуму (1921-1926 рр.) // *Матеріали III науково-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»* / [редкол.: Л.В. Баженов (гол.), Ю.І. Блажевич, С.М. Єсюнін та ін.]. Хмельницький: Мельник А.А., 2011. С. 256-263.
4. Велика О.В Олександрівському педагогічному технікумі // *Студент революції.* 1926. № 5-6. С. 38.
5. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи. Одеська область / [ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому: О.Я. Чебикін (гол.) [та ін.]. Київ: Знання України, 2012. 319 с.

6. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи. Хмельницька область / [ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому: О.М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. Київ: Знання України, 2010. 447 с.
7. Державний архів (Держархів) Вінницької обл. Ф. П. 29. Оп. 1. Спр. 620.
8. Держархів Вінницької обл. Ф. П. 249. Оп. 1. Спр. 13.
9. Держархів Дніпропетровської обл. Ф. П. 7. Оп. 1. Спр. 1489.
10. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 266. Оп. 1. Спр. 125.
11. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 266. Оп. 1. Спр. 141.
12. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 344. Оп. 1. Спр. 9.
13. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 344. Оп. 1. Спр. 116.
14. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 344. Оп. 1. Спр. 132.
15. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 344. Оп. 1. Спр. 651.
16. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 412. Оп. 2. Спр. 9.
17. Держархів Запорізької обл. Ф. Р. 959. Оп. 1. Спр. 15.
18. Держархів Запорізької обл. Ф. Р. 3674. Оп. 1. Спр. 61.
19. Держархів Запорізької обл. Ф. Р. 3674. Оп. 1. Спр. 114.
20. Держархів Запорізької обл. Ф. Р. 3675. Оп. 1. Спр. 103.
21. Держархів Запорізької обл. Ф. Р. 3675. Оп. 1. Спр. 156.
22. Держархів Запорізької обл. Ф. Р. 3675. Оп. 1. Спр. 238.
23. Держархів Миколаївської обл. Ф. Р. 1210. Оп. 1. Спр. 3.
24. Держархів Сумської обл. Ф. Р. 4307. Оп. 1. Спр. 52.
25. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1086. Оп. 1. Спр. 356.
26. Зеленський І. Як ми готуємо вчителя-краєзнавця (З практики Лубенського Педтехнікума) // *Краєзнавство*. Харків, 1927. Ч. 3. С. 6–11.
27. Зотін М. Педагогічна освіта на Україні. Харків: Держ. вид-во Укр., 1926. 216 с.
28. Кардаш Г. Бердянський педтехнікум // *Студент революції*. 1927. № 4. С. 65–66.
29. Лаврут О.О. Діяльність студентів у гуртках // *Наукові праці: наук.-метод. журн.* / [ред.-видавн. рада: Л.П. Клименко (гол.), О.П. Мещанінов, М.І. Михальченко та ін.]. Миколаїв: Черноморськ. держ. ун-т ім. П. Могили, 2009. Т. 115. Вип. 102. Історія. С. 27–35.
30. Науменко Р. Полтавський Інститут Народньої Освіти // *Студент революції*. 1924. № 1-2. С. 90–91.
31. Орлянский С.Ф., Ткаченко В.Г. Материалы к истории Запорожского государственного университета. Запорожье: Запорож. гос. ун-т, 1998. Вып. 1. 76 с.
32. Базь И. Полтава. ИНО // *Студент революции*. 1923. № 2-3. С. 121.
33. Прокопчук В.С. Під егідою Українського Комітету краєзнавства. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. 312 с.
34. Пуха И. Педагогический техникум // *Суббота плюс*. Запорожье, 2000. 17 авг. № 33 (76). С. 3.
35. Реабілітовані історією: у 27 томах. Миколаївська область / [редкол. тому: О.В. Садиков (гол.), В.А. Войнолович, С.С. Макаручук та ін.]. Київ, Миколаїв: Світогляд, 2005. Кн. 1. 870 с.
36. Стуканов М. Громадська робота Бердянського педтехнікуму // *Студент революції*. 1927. № 7. С. 88–89.
37. Суровий А Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках // *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр.* / [редкол.: П.Т. Тронько (гол.), О.М. Завальнюк (відп. ред.), А.В. Баженов та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 14. С. 147–171.
38. Фещенко А. Краєзнавча праця в Корсунському педтехнікумі // *Краєзнавство*. Харків, 1928. Ч. 1. С. 4–7.

39. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 292.
40. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1123.
41. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 263.
42. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 264.
43. ЦДАВО України. Ф. 166. Ой. 5. Спр. 289.
44. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 304.
45. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 568.
46. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 168.
47. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 205.
48. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 206.
49. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 207.
50. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 415.
51. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 400.
52. Шилюк І. Літературна заграва (Коростишев) // *Студент революції*. 1929. №1-2. С. 68–69.

А. Б. Комарницький

**Деятельность студентов педагогических техникумов УССР
в научных кружках в 1920-е гг.**

В статье на основе имеющейся научной литературы, архивных источников и материалов периодической печати, прежде всего, журнала «Студент революции», охарактеризована деятельность студентов педагогических техникумов советской Украины в 20-е гг. XX в. в составе научных кружков. Отмечается, что они действовали по принципу добровольности и по инициативе самих студентов. Акцентируется внимание на том, что результативную работу проводили краеведческие кружки, большинство из которых возникли в середине десятилетия. Занятия в этих кружках проходили преимущественно в форме лекций, докладов, написания и чтения рефератов. Речь идет о налаживании студентами-краеведами контактов с местными музеями, научно-исследовательскими учреждениями, об обследовании местных населенных пунктов. Автор характеризует и работу студентов в педагогических кружках, которые в своей работе часто практиковали проведение обследований школ и детсадов. Обращается внимание, что в 1920-е гг. в техникумах, так же как и в институтах, распространялись идеи научной организации труда, практическую работу по внедрению которых в значительной мере выполняли НОТ-кружки. Кружковцы, в частности, проводили обследование бюджета студенческого времени. Рассказывается о работе кружков культуры украинского слова, которые должны были способствовать улучшению положения по изучению украинского языка, а также языковых кружков национальных меньшинств. Популярностью в студенческой среде пользовались литературные кружки, кружки по сбору материалов украинского фольклора, которые тесно сотрудничали с соответствующим отделом Всеукраинской академии наук. В статье показана работа молодежи и в составе естественных кружков, одной из форм работы которых было проведение экскурсий с целью изучения флоры и фауны региона. Рассказывается о работе физических, математических, биологических, химических, социально-экономических, кооперативных кружков, кружков по изучению детского движения.

Ключевые слова: педагогический техникум, студент, кружок, краеведческий, доклад, экскурсия.

The activities of students of pedagogical colleges of the Ukrainian SSR in scientific circles in the 1920

In the article, on the basis of the available scientific literature, archival sources and materials of periodicals, first of all, the journal Student Revolution, characterizes the activities of students of pedagogical technical schools of Soviet Ukraine in the 1920s. Twentieth century. in the composition of scientific circles. It is noted that they acted on the principle of voluntariness and on the initiative of the students themselves. The attention is focused on the fact that local lore circles, most of which appeared in the middle of the decade, carried out productive work. Classes in these circles were held mainly in the form of lectures, reports, writing and reading essays. We are talking about the establishment of contacts with local museums, research institutions, and a survey of local communities by local students. The author characterizes the work of students in pedagogical circles, which in their work often practiced conducting surveys of schools and kindergartens. Attention is drawn to that in the 1920s. in technical schools, as well as in institutes, ideas of the scientific organization of labor were spread, the practical work on the introduction of which was largely carried out by the HOT-circles. Kruzhkovtsy, in particular, conducted a survey of the budget of student time. It tells about the work of the Ukrainian word culture circles, which were supposed to help improve the situation in the study of the Ukrainian language, as well as the language circles of national minorities. Literary circles, circles on the collection of materials of Ukrainian folklore, which worked closely with the relevant department of the All-Ukrainian Academy of Sciences, were popular among students. The article shows the work of young people and as part of natural circles, one of the forms of which was to conduct excursions to study the flora and fauna of the region. It tells about the work of physical, mathematical, biological, chemical, socio-economic, cooperative circles, circles for the study of the children's movement.

Key words: pedagogical technical school, student, circle, study of local lore, report, excursion.

Отримано: 2.10.2019

УДК 37.014.22:321.74«1920-1923»(477.4)

Г. Г. Кучеров

«ЧЕРВОНІ «ПРОСВІТИ» ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЯК КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ОСЕРЕДКИ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ НА СЕЛІ (1920-1923 рр.)

У статті на основі архівних і документальних матеріалів, наукової літератури здійснюється спроба проаналізувати діяльність сільських «червоних «Просвіт» на території Правобережної України в умовах становлення радянського режиму.

У радянської влади було обмаль часу, фінансових засобів, відповідних працівників для термінового створення власних інституцій. Тому було вирішено використати існуючі організації, у тому числі просвітницькі товариства, для зміцнення позицій новоствореного режиму. З огляду на популярність «Просвіт», їм відводилася велика роль у проведенні агітації, пропагуванні соціалістичних